

BRAXMANIZM DININING SHAKLLANISHI

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi
Otamurodov Doniyor

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi
O'rozova Mashhura

Annotatsiya: Braxmanizm qadimgi Hindistonning diniy-falsafiy tizimidir. U vedik davrda paydo bo'lib, Veda matnlariga asoslangan va hinduizmning dastlabki shakli sifatida ko'riladi. Braxmanizmning asosiy tamoyillari karma, dharma, samsara va moksha g'oyalari bilan bog'liq. Ushbu din ijtimoiy ierarxiyani mustahkamlovchi kast tizimini rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Maqolada Braxmanizmning kelib chiqishi, asosiy g'oyalari, ijtimoiy va madaniy hayotga ta'siri, shuningdek, zamonaviy davrdagi o'rni haqida tahliliy yondashuv berilgan.

Kalit so'zlar: Braxmanizm, Induizm, Hindiston, Kasta.

Eramizdan avvalgi birinchi ming yilliklarga kelib oriylar Hindistonda o'zlarining knyazliklariga ega bo'ldilar. Vedalarning marosimlar haqidagi ko'rsatmalari ancha murakkablashdi. Shu davrga kelib aholi o'rtasida braxmanlarning nufuzi oshib ketdi. Ular oldingi ta'limotlarni isloh qilib, yangicha liniy qonun-qoidalarni ishlab chiqdilar va braxmanlik diniga asos soldilar. Braxmanlik ta'limoti kastalar (varna)ga asoslangan, ya'ni jamiyatdagi insonlar o'zlarining kelib chiqishlari, mansablari va hunarlariga ko'ra turli tabaqalarga bo'linadilar. Braxmanlikda eng yuqori kasta braxmanlar, ular xudoning tilidan yaratilgan bo'lib, xudolar nomidan gapirish huquqiga ega edilar. Ikkinchi kasta kshatriylar. Ular xudoning qo'lidan yaratilgan insonlar hisoblanib, podshohlar, knyazlar, jangchilar shular jumlasiga kiradi. Kastalarning yana biri vayshlar. Ular xudoning sonidan yaratilgan insonlar hisoblanib, savdogarlar va hunarmandlar shu kastaga mansubdir. Kastalarning eng quyi tabaqasi shudralardir. Ular xudoning oyog'idan yaratilgan hisoblanib, oddiy xalq, dehqonlar shular jumlasiga mansub. Braxmanlikning kastachilik asoslari er. av. V asrlarda yashagan Hindistonning yarim afsonaviy hukmdori Manu qonunlarida mustahkamlangan. Braxmanlikdagi ruhning ko'chib o'tish ta'limoti Hindistonning deyarli barcha din va falsafalariga ta'sir etgan. Hinduilik. Eramizdan avvalgi VI asrda Hindistonda keyinchalik jahon dinlaridan biriga aylangan vujudga keldi. U braxmanlikdagi bir necha elementlarni qabul qilgan bo'lsa-da, kasta ta'limotini inkor etdi. O'sha davrda Hindistondagi kasta tuzumini saqlab qolishga, braxmanlik dinini isloh qilib, qayta tiklashga harakat boshlandi. Bu harakat braxmanlik bilan buddaviylik o'rtasidagi kurashni ifodalovchi hinduilik edi. Hinduilik ko'pxudolik dini bo'lib, unda braxmanlikning asosan uchta xudosi tan olinadi; 1) koinotning yaratuvchisi bo'lgan Braxma; 2) dunyo nizomini ushlab turuvchi Vishnu; 3) koinotni halok qilish qudratiga ega Shiva.[1]

Hinduilik ta'limotiga ko'ra olam, hayotning barcha shaklini Braxma yaratgan. Biroq Braxma bu dinda uch xudoning nomigagina boshlig'i. Hozir Braxmaga sig'inish deyarli yo'q. Hinduylar asosan Vishnu va Shivaga sig'inadilar, ularga atab qurbonliklar keltiradilar. Hinduilikda jannat va do'zax haqidagi tushunchalar ham mavjud. Ular marhumlarni Gang daryosi soxillarida kuydirib, kulini suvga oqizadilar. Bu din asosan Hindistonda tarqalgan bo'lib, mamlakat aholisining 83% shu dinga e'tiqod qiladi. Hinduilikning uni qabul qilmoqchi bo'lganlarga qo'yadigan birinchi va asosiy sharti Hindistondagi kasta tuzumini qabul qilishidir. Hinduilik ko'p xudolik dindir. Xususan, bu dinda brahmanlikning Braxma, Vishnu, Shiva, Indra, Agni kabi xudolari hozirgi paytda ham mavjud. Bosh xudo Braxma hamma olamni, barcha tirik va notirik mavjudotlarni yaratgan. Hinduilik ta'limotiga ko'ra, dastlab, olamda faqat tartibsizlik hukm surgan. Atrof qorong'ilikdan iborat bo'lgan. Keyinchalik ana hu tartibsizlikdan suv paydo bo'lgan. Suvdan esa olov hosil bo'lgan. So'ng issiqlikning ulug' qudrati Oltin Tuxumni yaratgan. Tuxum qirg'oqsiz va tubsiz okeanda so'zgan. Bir yildan so'ng Tuxumdan Brahmaning ajdodi vujudga kelgan. Shu tariqa bosh xudo Braxma paydo bo'lgan. Bugungi

hinduiylikda Brahmaga sig'inish deyarli yo'q. Hinduiylar asosiy ikkita boshqa xudo - Vishnu va Shivaga sig'inadilar. Butun dunyoni Brahma yaratgan bo'lsa-da, uni Vishnu boshqaradi. Xudo Vishnu quyoshdek ko'zni qamashtiruvchi, nilufardek tovlanuvchi taxtda savlat to'kib o'tirgan holda tasvirlangan. Hinduiylik ta'limotiga ko'ra, Vishnu insoniyat boshiga halokat xavf solganda uni qutqarish uchun erga tushadi. Xudo Shiva hamma joyda hoziru nozir bo'ladi. U bo'yniga bosh suyaklaridan qilingan marjon, sochlariga esa oy to'g'nag'ich taqib yurgan, qo'lida uch ayirli nayza ushlagan holda tasvirlanadi. Xudo Shivaga doimo yovuz ruhlar va devlar hamroh bo'lib yuradilar. Biroq, u xayrli ishlar ham qilgan. Masalan, qachonlardir okean tubidan zahar ko'tarilib, barcha tirik mavjudotga xavf solganida, Shiva bu o'lim zaharini ichib yuborgan va shu tariqa dunyoni halokatdan saqlab qolgan. Ayni paytda, u o'lim va hamma narsani halokatga uchratuvchi vaqt xudosi. Shiva jangari xudo. U Vishnu va Brahmaga qarshi kurashda doimo g'alaba qozonadi. [2]Hinduiylikning yana bir xudosi - Indra havoda yashaydi. U momaqaldir, bo'ron va yomg'ir xudosidir. Hinduiylikda Agni nomli xudo ham mavjud. U olov xudosi hisoblanadi. U oltin aravada yuradi. Sochlari olov rangli, qizil soqolli. Temir tishlari yordamida o'rmonlar bilan oziqlanadi (Olov o'rmonlarni kuydirib yuborishiga kiyos). Ko'zlari ham olovdek yonib turadi. Ma'lumki, xinduiylikka e'tiqod qiluvchilar vafot etganlarida olovda kuydiriladi. Hinduiylik ta'limotiga ko'ra, shunday qilinsa marhum poklanadi, gunoxlari bu dunyoda qoladi. Olov u dunyoga gunoxlardan holi jonning o'zini olib ketadi, xolos.

Qadimgi Hindiston diniy dunyoqarash evolyutsiyasi bilan chambarchas bog'liq edi. Aryanlarning asl vedik dini oxir-oqibat braxmanizmga aylandi. Aryan oliy ilohiy uchlik (Indra - Surya - Agnyas) asta-sekin yangi muqaddas uchlik xudolari tomonidan almashtirildi. Bular Brahma (yaratuvchi Xudo), Vishnu (dunyo tartibini saqlaydigan Xudo) va Shiva (buzg'unchi Xudo). Noodatiy falsafiy ta'limotlar (jaynizm, buddizm, ajivika) ta'sirida miloddan avvalgi 1 ming yillik oxirlarida. Braxminizm bag'rida falsafiy, axloqiy va marosim xarakteridagi o'zgarishlar kuchayib bormoqda. 1-ming yillikda braxmanizm yangi turga aylanadi - Hinduizm, bu ikki asosiy diniy oqim shaklida (Shaivism va Vaishnavizm) bizning davrimizga qadar deyarli o'zgarimagan holda saqlanib qolgan. Vedik dini va braxmanizmga xos bo'lgan dunyo va inson haqidagi fundamental g'oyalar keyinchalik hind falsafiy maktablarining keyingi rivojlanishi yoki tanqidiga aylandi. Bu diniy dunyoqarashning eng muhim jihatlari sxematik jihatdan quyidagicha. Koinotning sababi ko'rib chiqildi Brahman, dastlab sof diniy ma'noda ilohiy deb tushunilgan mutlaq shaxsiyat, keyinchalik falsafiy eng yuqori sifatida Mutlaq boshlanish obyektiv tartib. Olam uchta dunyodan iborat (triloka) - eng yuqori ruhiy (osmon), yerdagi va pastki er osti. Ularda ko'plab tirik mavjudotlar yashaydi: xudolar, odamlar, hayvonlar, jinlar, ruhlar, elementlar va jonlar. Inson xudolarning ijodi va ayni paytda tabiatning bir qismidir. U dastlab vaqf qilingan Atman uning o'lmas ilohiy ruhining asosi bo'lgan subyektiv tabiatning ruhiy printsipi. Jon (jiva) uch dunyoda doimiy qayta tug'ilishlar sikliga kiritilgan (samsara g'ildiragi) qaysilari tartibga solinadi karma(avval - qasos xudosi, keyinroq - jazo qonuni). Yer dunyosida ruhning mavjudligi doimo salbiy karma bilan og'irlashib, doimiy azob uqubatlarga olib keladi. Inson yoki hayvonning yangi tug'ilishi shartlari ham unga bog'liq. Qorong'u karmani yengish, samsaraning shafqatsiz doirasini buzish va ozodlikka erishish (moksha) diniy amaliyotning oliy maqsadlari va yerdagi inson hayotining mazmuni hisoblangan. Avatar - hind diniy an'analarida insonda eng yuqori ruhiy mohiyat (Xudo) g'avdasi. Ariylar yoki oriylar qadimgi davrlarda hindistonning tub xalqlarini bosib olgan yuksak rivojlangan qabilalardir. Ular Markaziy Yevrosiyo kengliklarida yashab, janubga (Hindiston yarim oroliga) va g'arbga (Sharqiy Yevropaga) ko'chib ketishgan deb taxmin qilinadi. Hind falsafasi tarixida bir nechta davrlar mavjud bo'lib, ularning bo'linishi o'z-o'zidan o'zboshimchalik bilan sodir bo'ladi. Keling, birinchi navbatda butun hind falsafasiga asos solgan va hind tafakkuri va butun madaniyatining falsafiy klassikasini tashkil etgan asosiylariga to'xtalib o'tamiz, ya'ni: Vedik va epik davrlar.[3]

O'z navbatida, intuitiv "men" ning eng yuqori darajasida, subyekt va obyekt birlashganda, atman brahman bilan birlashadi. Shunday qilib, bizning oldimizda dialektik tafakkur misoli, xususan, bayonot mavjud qarama-qarshiliklarning o'ziga xosligi: eng oliy obyektiv prinsip sifatida brahman va

subyektiv ruhiy tamoyil sifatida atman. Brahman va atman, obyekt va subyekt, dunyo ruhi va individual ruhning o'ziga xosligi haqidagi g'oya ularning o'zaro o'tish imkoniyatini ham anglatadi. Brahman va atman ta'limoti Upanishadlarning markaziy nuqtasi bo'lib, u dunyoning umuminsoniy mohiyati bilan individual shaxsning mavjudligini tasdiqlaydi. Doktrinasi shu bilan bog'liq samsara(hayot doirasi) va karma(qasos qonuni) Upanishadlarda. Samsara ta'limotida inson hayoti cheksiz qayta tug'ilishning ma'lum bir shakli sifatida tushuniladi. Va kelajakdagi shaxsning tug'ilishi karma qonuni bilan belgilanadi. Insonning kelajagi - bu insonning oldingi hayotlarida qilgan ishlari va qilgan ishlarining natijasidir. Va faqat munosib hayot kechirgan kishi kelajakdagi hayotda eng yuqori varna (mulk) vakili sifatida tug'ilishini kutishi mumkin: brahman (ruhoni), kshatriya (jangchi yoki hokimiyat vakili) yoki vaishya (dehqon), hunarmand yoki savdogar). Nohaq hayot tarzini olib borganlar kelajakda pastki varna a'zosi - shudra (umumiy) yoki undan ham yomoni taqdirga ega bo'ladilar: uning atmani hayvonning tanasiga kirishi mumkin.[4]

Braxmanizm qadimgi Hindistonning vedik davrida paydo bo'lgan diniy-falsafiy tizim bo'lib, Veda matnlari va ulardagi qurbonlik marosimlari asosida shakllangan. U karma, dharma, samsara va moksha kabi konsepsiyalar orqali inson hayotining ma'naviy va ijtimoiy jihatlarini boshqaruvchi rolni bajargan. Braxmanizm kast tizimini mustahkamlagan va hinduizmning shakllanishida asosiy manba bo'lib xizmat qilgan. Bugungi kunda u o'z tarixiy va madaniy ahamiyatini saqlab qolgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [Алаев, 2006](#), с. 108.
2. [Перейти обратно:^{1 2} Ильин, 1971](#).
3. Bellman, Eric (30 December 2007). "[Reversal of Fortune Isolates India's Brahmins](#)". [Wall Street Journal](#). [Архивная копия](#) от 10 июня 2022 на [Wayback Machine](#)
4. "[Brahmins In India](#)". Outlook India. 4 June 2007.
5. Nurillaevich O. B. et al. Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – С. 984-989.
6. Omonov B. N., Ochilova G. A., Azamova S. A. SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE ECOLOGICAL ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 15-28.
- 7..Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – С. 94-97.
- 8.Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – С. 94-97.
9. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – Т. 12. – №. 1. – С. 20-24.
10. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – Т. 12. – №. 1. – С. 20-24.

11. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
12. Azamova S. A. PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 743-749.
13. Azamova S. UMUMTA'LIM MAKTAB O 'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI //Interpretation and researches. – 2024.
14. Azamova S. EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.